

معرفی کتاب:

منطق، ریاضیات، و فلسفه‌های آن‌ها: جستارهایی به افتخار محمد اردشیر

محمد صالح زارع‌پور*

از من خواسته شده است که درباره‌ی کتاب ریاضیات، منطق، و فلسفه‌های آن‌ها بنویسم. با این که خودم از پدیدآورندگان این کتاب بوده‌ام، نوشتن برای معرفی و تبلیغ آن را دور از تواضع نمی‌دانم. شاید به این دلیل که این کار را در جهت هدف اصلی کتاب می‌بینم. چنان که از عنوان فرعی کتاب (یعنی: جستارهایی به افتخار محمد اردشیر) برمی‌آید، این کتاب دربردارنده‌ی مجموعه‌ای از مقالات است که به افتخار محمد اردشیر و برای گرامی‌داشت میراث علمی او نوشته شده‌اند. دکتر محمد اردشیر استاد دانشکده‌ی علوم ریاضی دانشگاه صنعتی شریف است و به واسطه‌ی آثار علمی مهم و متعدد شهرت و اعتبار جهانی دارد. اردشیر در درجه‌ی اول متخصص ریاضیات ساختی و منطق ریاضی است. اما صاحب آثار مهمی در فلسفه‌ی منطق و ریاضیات هم هست. بعضی از این آثار با تکیه بر شهودگرایی معاصر و بعضی دیگر با تکیه بر دیدگاه‌های فلاسفه‌ی نامدار سنت اسلامی (مثلاً ابن سینا و سهروردی) نوشته شده‌اند. عنوان کتاب مورد بحث هم بازتاب‌دهنده‌ی مؤلفه‌های اصلی علایق علمی و فلسفی اردشیر است: ریاضیات، منطق، و فلسفه‌های آن‌ها.

این کتاب در مجموعه‌ی منطق، معرفت‌شناسی، و وحدت علم (Logic, Epistemology, and the Unity of Science) از انتشارات اشپرینگر (Springer) منتشر شده است. این انتشارات یکی از معتبرترین ناشران دانشگاهی جهان است. سرویراستار مجموعه‌ی منطق، معرفت‌شناسی، و وحدت علم شاهد رحمان، استاد برجسته‌ی دانشگاه لیل فرانسه، است. رحمان سرویراستار یک مجموعه‌ی دیگر از کتاب‌های انتشارات اشپرینگر نیز هست: مجموعه‌ی منطق، احتجاج، و استدلال (Logic, Argumentation & Reasoning). پیشنهاد اولیه‌ی تهیه‌ی کتابی به افتخار محمد اردشیر را هم خود شاهد رحمان مطرح کرد. گمان می‌کنم همین که این کتاب را ناشری چنین معتبر منتشر کرده و بانی اصلی تهیه‌ی آن منطق‌دان و فیلسوف برجسته‌ای چون شاهد رحمان بوده است نشان از اعتبار و بلندی جایگاه علمی اردشیر در سطح جهانی دارد. زمستان ۱۳۹۷ شاهد رحمان از من و مجتبی مجتهدی برای همکاری در تهیه‌ی این کتاب دعوت کرد. مجتبی مجتهدی، استادیار دانشکده ریاضیات، آمار و علوم کامپیوتر دانشگاه تهران، است. او از دانشجویان دکتری اردشیر در دانشگاه صنعتی شریف بوده و چند مقاله‌ی مشترک با اردشیر منتشر کرده است. من و مجتبی در دوران کارشناسی و به‌طور خاص در چند درس اردشیر (مثل مبانی ریاضیات، منطق ریاضی، و مقولات ویژه در منطق) هم‌کلاسی بوده‌ایم. برای من، تجربه‌ی همکاری با مجتبی و شاهد رحمان تجربه‌ای بسیار مطبوع و آموزنده بود. حوزه‌ی کاری و پژوهشی هر کدام از ما سه نفر به بخشی از کارهای اردشیر مربوط می‌شد. اما هیچ کدام از ما به همه‌ی زمینه‌هایی که اردشیر درباره‌ی آن‌ها پژوهش کرده و نوشته است اشراف نداشتیم. این هم نشانی است از وسعت دامنه‌ی پژوهش‌های اردشیر؛ به‌خصوص برای کسانی که از دانش وسیع شاهد رحمان و مجتبی مجتهدی باخبرند.

کتاب با مقدمه‌ای درباره‌ی زندگی علمی اردشیر آغاز می‌شود. در این مقدمه زمینه‌های مختلفی که اردشیر در آن‌ها پژوهش کرده و مهم‌ترین دست‌آوردهای او در هر یک از این زمینه‌ها به اختصار معرفی شده است. پیش از مقاله‌های اصلی کتاب، فهرستی کامل از آثار اردشیر آمده است. این فهرست دربرگیرنده‌ی سه کتاب و چهل‌ویک مقاله (به فارسی یا انگلیسی) است که اردشیر تا پایان سال ۲۰۲۰ میلادی منتشر کرده است. شناخته‌شده‌ترین اثر اردشیر در جامعه‌ی دانشگاهی ایران احتمالاً کتاب منطق ریاضی است که چاپ اول آن در سال ۱۳۸۴ توسط انتشارات هرمس منتشر شده است. این کتاب که برنده‌ی جایزه‌ی کتاب سال ایران شده تا کنون پنج بار چاپ شده و به کتاب استاندارد درس منطق ریاضی در دانشگاه‌های ایران تبدیل شده است.

در کتاب ریاضیات، منطق، و فلسفه‌های آنها هجده مقاله منتشر شده است که برخی از آن‌ها بیش از یک نویسنده دارند. همه‌ی این مقالات به زبان انگلیسی نوشته شده‌اند و در مجموع سی پژوهشگر در نوشتن آن‌ها دخیل بوده‌اند؛ دوازده پژوهشگر ایرانی و هجده پژوهشگر غیرایرانی. اکثر این پژوهشگران از همکاران، شاگردان و دوستان اردشیر هستند و زمینه‌ی کاری هر کدام از ایشان به برخی از کارهای پژوهشی اردشیر مرتبط است. دوازده مقاله از مقالات این کتاب به زمینه‌ی اصلی کارهای اردشیر یعنی ریاضیات ساختی و منطق ریاضی مربوط است. سه مقاله در حوزه‌ی فلسفه‌ی منطق و ریاضی معاصر قرار می‌گیرند و سه مقاله به مقولاتی در منطق و معرفت‌شناسی ابن سینا می‌پردازند. ویم ولدمن، دیک دیانگ، آلبرت فیسر و هانس فان دیتمارش از برجسته‌ترین منطق‌دانان غیرایرانی هستند که در میان نویسندگان مقالات این کتاب قرار دارند. از افتخارات ویراستاران کتاب این است که سیاوش میرشمس شهشهانی، استاد ممتاز دانشگاه صنعتی شریف، دعوت ویراستاران را پذیرفت و برای این مجموعه مقاله‌ای درباره‌ی بی‌توجهی به هندسه در فلسفه‌ی ریاضی معاصر نوشت. اطلاع از دیدگاه فلسفی شهشهانی درباره‌ی این موضوع به‌طور خاص از این جهت معتنم است که هم هندسه‌دانی تراز اول است و هم چندین دوره فلسفه‌ی ریاضی درس داده است. در کنار متن فنی مقالات یادداشت‌های کوتاهی که برخی نویسندگان درباره‌ی اردشیر و کارهای علمی او نوشته‌اند نیز بسیار خواندنی است؛ مثلاً نگاه کنید به یادداشت مجتبی مجتهدی در بخش ۱.۹ کتاب و پانویس اول از مقاله‌ی کاوه لاجوردی. مطمئناً این مجموعه نواقصی هم دارد. اما بسیار امیدوارم که نشانی کوچک باشد از این‌که ما قدردان حضور محمد اردشیر هم به عنوان پژوهشگری برجسته در جامعه‌ی علمی و هم به عنوان معلم، دوست، و همکاری دوست‌داشتنی هستیم. امیدوارم محمد اردشیر عمری بسیار طولانی داشته باشد و ما هم چنان، سال‌های سال، از دقت نظر علمی، وسعت دانش، انضباط سرسختانه، شوخ‌طبعی‌های لطیف، و مهربانی درون‌گرایانه‌ی او بهره‌مند شویم.

(این نوشته با اجازه‌ی نگارنده از صفحه‌ی اینترنتی <http://old.bookcity.org/detail/25310> برگرفته شده است.)

* دانشگاه منچستر

رایانامه: mohammadsaleh.zarepour@manchester.ac.uk